

บทที่ 7 สรุปผลการศึกษา

ภาพปัญหายาเสพติดเป็นหนึ่งในภาพลักษณะของชาวม้งที่ถูกสร้างและผลิตซ้ำมายาวนาน ตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน ชาวม้งมักถูกอ้างว่าเป็นต้นเหตุสำคัญของปัญหายาเสพติดในฐานะที่เป็นผู้ปลูก เสพ ค้าฝิ่นและเฮโรอีนไปจนถึงการค้ายาบ้า ภาพลักษณะและสถานการณ์เช่นนี้ล้วนสร้างภาพในทางลบให้แก่ชาวม้งและกลุ่มชนบนที่สูง ส่งผลให้กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ถูกกีดกันและถูกประหัตประหารจากสังคมให้กลายเป็นผู้ต่ำต้อยทางศีลธรรมและเบียดขับให้ชาวม้งกลายเป็นคนขายของของสังคมไปในที่สุด

แต่หากกลับไปพิจารณาข้อมูลในประวัติศาสตร์เพื่อฉายภาพลักษณะของฝิ่นกับกลุ่มชนบนที่สูงและกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง จะพบภาพลักษณะฝิ่นที่ทับซ้อนกันหลากหลายภาพและปรับเปลี่ยนไปมาจนถึงปัจจุบัน ในสังคมตะวันตก ก่อนที่ฝิ่นจะกลายเป็นสิ่งผิดศีลธรรมและกลายเป็นยาเสพติด ภาพลักษณะฝิ่นในยุคการค้าอาณานิคม คือ ฝิ่นที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือแสวงหาผลประโยชน์ของพ่อค้าและรัฐบาลตะวันตกจนฝิ่นแพร่ระบาดไปทั่วเอเชีย ฝิ่นยังได้กลายเป็นพืชการเมืองเพื่อแก้ปัญหาการขาดดุลการค้าของประเทศจีน และยังถูกใช้เป็นเครื่องมือของนักล่าอาณานิคมการณเสรีนิยมอย่างสหรัฐอเมริกาและกลุ่มอำนาจต่างๆ จนสร้างกระบวนการค้าฝิ่นบนภูเขาให้เติบโตขึ้นในเขตสามเหลี่ยมทองคำ

ในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวม้งและชนบนที่สูง ฝิ่นกลับมีภาพลักษณะและมีมิติอันหลากหลายตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่เชื่อมโยงกับความรู้พื้นบ้านและวิถีวัฒนธรรมทั้งในแง่การรักษาพยาบาลพื้นบ้าน การเป็นพืชองค์ประกอบของระบบการผลิตเพื่อการยังชีพที่สอดคล้องกับระบบนิเวศบนภูเขา และเป็นพืชเศรษฐกิจที่ใช้แลกเปลี่ยนสิ่งของอันจำเป็น สะสมเป็นเงินทองสำหรับค่าสินสอดและใช้จ่ายในงานกิจกรรมต่างๆ ของครอบครัวและชุมชน ฝิ่นยังถูกใช้เป็นเครื่องแสดงความมั่งคั่งในชีวิตและแสดงสถานภาพทางสังคม ความสำคัญของฝิ่นได้แทรกซึมลงไปในชีวิตและอุดมการณ์ของชาวม้ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นในตำนาน พิธีกรรมความเชื่อและเรื่องเล่าต่างๆ

แต่ในปัจจุบัน ภาพลักษณะฝิ่นที่มีความหลากหลายและทับซ้อนไปมาได้ถูกลดทอนให้เหลือเพียงภาพลักษณะของยาเสพติดที่เชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ของชาวม้ง ซึ่งได้กลายเป็นภาพที่ตีตราชาวม้งและชนบนที่สูงให้เป็นผู้ต่ำต้อยทางศีลธรรมและถูกนำมาใช้ในการสร้างภาพตัวแทนความจริงเพื่อกักขังชาวม้งให้ติดอยู่กับอัตลักษณ์แบบแก่นสารนิยมที่หยุดนิ่งตายตัว

7.1 ข้อค้นพบจากการศึกษา

7.1.1. กระบวนการกักขังอัตลักษณ์

กระบวนการกักขังอัตลักษณ์ชาวม้งเกิดขึ้นในบริบททางการเมืองเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มวัฒนธรรมครอบงำ ซึ่งหมายถึงตะวันตกและรัฐไทยกับกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ด้อยอำนาจ ในบริบททางการเมืองเช่นนี้กลุ่มวัฒนธรรมครอบงำได้สร้าง "ภาพตัวแทน" ผืนเชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ชาวม้ง การสร้างภาพตัวแทนนี้ ในระดับแรกเป็นเรื่องราวด้านลบเกี่ยวกับชาวม้ง (Negative Hmong Identities narratives) ซึ่งเป็นปฏิบัติการเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic act) ของกลุ่มวัฒนธรรมครอบงำเพื่อสร้างและปรุงแต่งความจริงเกี่ยวกับชาวม้งขึ้น ในระดับแรกภาพตัวแทนที่ถูกสร้างขึ้นเกี่ยวกับความเป็นม้งคือ "มายาภาพ" ที่กำหนดนิยามความหมายอัตลักษณ์ของชาวม้งเอาไว้อย่างเป็นแก่นสารนิยมด้วยการขนานนามว่าม้งคือใคร ในบริบทต่างๆ ดังเช่น เรื่องราวของชาวม้งกับฝิ่นซึ่งเป็นยาเสพติดในบริบทที่ฝิ่นกลายเป็นพืชยาเสพติด การเป็นคอมมิวนิสต์ทำลายความมั่นคงแห่งชาติในบริบทความขัดแย้งทางการเมือง และการทำลายป่าในบริบทการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

จากนั้น ภาพตัวแทนที่เป็นมายาภาพได้เริ่มเชื่อมโยงและหลอมรวมกลายเป็นเรื่องเล่าความแปลกแตกต่างที่ซ้อนทับกันเกี่ยวกับชีวิตชาวม้ง มีการสร้างทฤษฎีจำแนกแยกแยะให้เห็นสารัตถะทางอัตลักษณ์ของชาวม้ง มีการนำเอาความรู้บางชุดไปจัดการกับความจริงในกระบวนการนิยามความหมายเพื่อสร้างมายาภาพของ "ความเป็นคนอื่น" เช่น เรื่องเล่าว่าด้วยคนติดยา การทำลายความมั่นคงความเป็นคนใจ ไร้การศึกษาและสกปรก

เรื่องเล่าที่มีลักษณะหลอมรวมเรื่องราวของชาวม้งเหล่านี้ เมื่อได้รับการยอมรับจากสังคมภายนอกทั้งด้วยความเคยชินหรือด้วยเหตุผลอื่นใด ภาพตัวแทนที่เป็นมายาภาพจะเริ่มกลายเป็น "ภาพตัวแทนทางการเมือง" ว่าด้วยความเป็นคนอื่นของชาวม้งที่ถูกแปลงและตกผลึกลงสู่ระดับ "รูปแบบแห่งอุดมการณ์" ของผู้คนในสังคมทั่วไปที่ยอมรับเป้าหมายและยุทธวิธีการต่อสู้ทางการเมืองและกลายเป็นแนวคิดครอบงำของสังคมอย่างไม่รู้ตัว ส่งผลให้สังคมทั่วไปเชื่อและยอมรับว่าชาวม้งเป็นผู้ที่ทำลายศีลธรรมของสังคมจากการเสพ ปูบก/ค้ำฝิ่นซึ่งเป็นยาเสพติดและเป็นผู้ทำลายความมั่นคงของราชอาณาจักร

ภาพตัวแทนทางการเมืองว่าด้วยความเป็นคนอื่นของชาวม้งในสังคมนี้เองที่ได้สร้างความชอบธรรมให้กับรัฐและวัฒนธรรมหลักในการเข้าไปควบคุมและจัดการชีวิตของชาวม้งและกลุ่มชนบนที่สูงผ่านกระบวนการใช้อำนาจต่าง ๆ เช่น การใช้นโยบายและกฎหมายเพื่อจัดการเปลี่ยนแปลงชีวิตของ

ชุมชนชาวม้งด้วยแนวทางการพัฒนา โดยในแง่ภาพตัวแทนทางการเมืองของผู้ทำลายความมั่นคง รัฐกำหนดนโยบายการสร้างความปลอดภัย ดึงมวลชนเข้าร่วมกับรัฐ ด้วยการอพยพชาวม้งลงจากยอดดอย สร้างหมู่บ้านและจัดหาที่ดินทำกินให้ การส่งชาวม้งออกไปรบกับพคท. เพื่อแสดงความภักดีต่อรัฐ ขณะที่ในแง่ภาพตัวแทนทางการเมืองของผู้ติดยา-ปลูกฝิ่นและทำลายป่า รัฐกำหนดนโยบายการแก้ไขปัญหายาเสพติดและการทำลายป่าด้วยการเปลี่ยนระบบการผลิตแบบทำไร่ย้อยที่เพื่อการยังชีพของชาวม้งไปสู่การทำไร่ถาวรอยู่กับที่ เปลี่ยนพืชที่ใช้ผลิตจากที่เคยมีความหลากหลายทางชีวภาพไปสู่พืชเชิงเดี่ยวอย่างสวนท้อ ลิ้นจี่ มะม่วง กระหล่ำปลี เพื่อการค้าขาย ตลอดจนการสร้างโครงการพัฒนาต่างๆ มากมายบนภูเขา กับชาวม้ง

การสถาปนาอำนาจรัฐผ่านนโยบาย มาตรการและกฎหมายทำให้องค์กรและหน่วยงานของรัฐเป็นหน่วยปฏิบัติการกักขัง (Agent of Containment) ที่ทำการควบคุมดูแลให้นโยบายมาตรการและโครงการเหล่านี้ดำเนินการไปได้อย่างต่อเนื่อง มีการผลิตและขยายองค์ความรู้ด้านยาเสพติดกับชาวม้งและชนบนที่สูง สร้างทฤษฎีจำแนกแยกแยะ และสร้างกลไกจำแนกชนบนที่สูงออกจากกลุ่มคนอื่น ๆ มีมาตรการเฉพาะเจาะจงต่อการควบคุมและจัดการปัญหาของชาวม้งและชนบนที่สูงเพื่อตอกย้ำการ “มีอยู่” ของภาพตัวแทนและวาทกรรมครอบงำนี้

ภายหลังจากภาพตัวแทนฝิ่นที่เชื่อมโยงกับความเป็นม้งในบริบทที่ฝิ่นกลายเป็นยาเสพติด ภาพลักษณ์ดังกล่าวยิ่งฉายชัดเมื่อสถานการณ์ความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมืองเริ่มรุนแรงมากขึ้น ภาพลักษณ์ฝิ่นได้ถูกนำเสนอเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมต่อการจัดการชาวม้งในสถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างแนวคิดคอมมิวนิสต์กับเสรีนิยม

ต่อเมื่อปัญหาความมั่นคงเริ่มคลี่คลายลงในช่วงกลางทศวรรษ 2520 กระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมได้เริ่มเติบโตขึ้นพร้อมๆ กับการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ เกิดการแย่งชิงการใช้ทรัพยากรของคนกลุ่มต่างๆ ในสังคมไทย ในบริบทดังกล่าวความเป็นม้งได้ถูกเชื่อมโยงและขยายไปสู่ภาพตัวแทนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับฝิ่นด้วย เช่น การทำไร่ย้อยที่ในระบบการหมุนเวียนตามวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวม้งก็ถูกชี้ว่า เป็นการทำไร่ย้อยที่เพื่อการปลูกฝิ่น ซึ่งเป็นภัยความมั่นคงแห่งชาติด้านยาเสพติดและเป็นการทำลายป่า แม้ว่าชาวม้งจะเปลี่ยนระบบการผลิตไปสู่การปลูกพืชเศรษฐกิจทดแทนฝิ่นตามโครงการพัฒนาและเปลี่ยนไปทำไร่อยู่กับที่ถาวร ภาพที่ปรากฏก็ยังแสดงถึงการเป็นภัยต่อความมั่นคงในแง่ของการทำลายสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติจากการใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลงในระบบการผลิต

แม้กระทั่งการที่ชาวมังอพยพไปอาศัยอยู่ที่ถ้ำกระบอกเพื่อเลิกสู้รบ แต่ภาพตัวแทนผืนที่เป็นยาเสพติดและภาพการทำลายป่าที่กลายเป็นอัตลักษณ์ของชาวมังก็ยังคงติดตามชาวมังไปทุกหนทุกแห่ง

ขณะที่ต่อมาเมื่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเติบโตขึ้น ความเป็นมังได้ถูกเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวด้วย โดยสร้างภาพตัวแทนทางการเมืองของชาวมังในฐานะที่เป็นชาวเขาผู้มีวัฒนธรรมแปลกและแตกต่างจากคนอื่น ๆ ในแง่นี้ ชาวมังเริ่มมีภาพของ "สินค้าทางวัฒนธรรม" เพื่อการท่องเที่ยวในฐานะ "ผู้ถูกเที่ยว" จากนั้น รัฐได้กำหนดนโยบายการท่องเที่ยว กำหนดสถานที่ สร้างพิพิธภัณฑ์ ส่งเสริมให้ปลูกฝิ่นและให้ชาวมังสวมใส่เครื่องแต่งกายเพื่อแสดงเป็นสินค้าสำหรับการท่องเที่ยว

กระบวนการสร้างภาพตัวแทนและชุดนิยามความหมายผืนผ่าน "ปฏิบัติการทางภาษา" นั้น รัฐและกลุ่มวัฒนธรรมครอบงำได้สร้างชุดความรู้หลักๆ และสร้างองค์เครื่องมืออาชีพขึ้นมารองรับในบริบทของยุคสมัยต่างๆ เพื่อนำชุดความรู้เหล่านั้นไปจัดการกับความจริงในการนิยามความหมายอัตลักษณ์ด้วย โดยชุดความรู้และเครื่องมืออาชีพที่เกิดขึ้นในบริบทต่างๆ ตามกาลเวลามี 3 ชุดหลักๆ คือ 1. ในบริบทที่ฝิ่นกลายเป็นสิ่งผิดกฎหมาย รัฐได้สร้างชุดความรู้ในการกำจัด/ปราบและลดการปลูกฝิ่น ความรู้ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด การใช้ความรู้ เทคโนโลยี ภาพถ่ายดาวเทียมตรวจจับ โดยมีผู้เชี่ยวชาญและองค์เครื่องมืออาชีพ เช่น หน่วยงานปราบปรามยาเสพติด สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ที่รองรับชุดความรู้ดังกล่าว 2. ในบริบทความขัดแย้งทางอุดมการณ์ การเมือง รัฐได้สร้างชุดความรู้เรื่องความมั่นคงขึ้น โดยนำเสนอภาพความแตกต่างว่าเป็นความแตกแยก และเป็นภัยต่อความมั่นคง ดังนั้น จึงจำเป็นต้องสร้างความกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในชาติ นโยบายและวิธีการสร้างความกลมกลืนจึงเกิดขึ้น โดยมี หน่วยงานรักษาความมั่นคงแห่งชาติ (กอรมน.) ตำรวจตระเวนชายแดน (ตชด.) เป็นองค์เครื่องมืออาชีพในการดำเนินการตามนโยบาย และ 3. ในบริบทของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รัฐได้สร้างชุดความรู้เรื่องการทำไร่ที่ไม่ทำลายป่า โดยมีผู้เชี่ยวชาญและองค์เครื่องมืออาชีพ เช่น ผู้เชี่ยวชาญด้านป่าไม้ กรมป่าไม้ กำหนดหลักการวิธีคิดในการดูแลป่า การไม่ทำลายป่า มีมืออาชีพและผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศและในประเทศนำเสนอโครงการพัฒนาทั้งเพื่อปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชนบนที่สูงไปพร้อมๆ กับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

ชุดความรู้ถูกกระทำการผ่านกลไกต่างๆ ของรัฐในการกำหนดนโยบายและกฎหมายเกี่ยวกับผืนและชนบนที่สูงผ่านการพัฒนา มีการสร้างและขยายองค์ความรู้เกี่ยวกับผืนผ่านสถาบันความรู้ สถาบันการศึกษา สื่อมวลชน ตลอดจนการสร้างความเป็น "มืออาชีพ" ที่ผู้เชี่ยวชาญขึ้นมาเพื่อตอกย้ำชุดนิยามความหมายให้ดำรงอยู่และให้กลายเป็นที่ยอมรับในวงกว้าง

“ความเป็นมืออาชีพ” จึงทำให้กลายเป็น “การเมืองเรื่องความรู้” มากกว่าจะให้ความสำคัญกับปัญหาด้านอื่นๆ ดังนั้น ปัญหาคอมมิวนิสต์จึงถูกมองว่าเป็นปัญหาเรื่องความแตกต่างที่แก้ไขได้ด้วยการสร้างความกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียว ส่วนปัญหาฝิ่นถูกมองว่าเป็นเพียงปัญหาทางการเมืองที่แก้ไขด้วยเทคนิคความรู้เท่านั้น เมื่อสถาบันและมืออาชีพด้านยาเสพติดยังดำรงอยู่และยังพัฒนาต่อไปได้เรื่อยๆ ภาพตัวแทนเหล่านี้จำเป็นต้องเป็น“ภาพคู่ขนาน”กับภาพของมืออาชีพในชุดวาทกรรมครอบงำเพื่อเป็นเครื่องมือของกลุ่มมืออาชีพให้ได้พัฒนาต่อไป

7.1.2 การตอบโต้ของชาวม้งต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์

อย่างไรก็ตาม ในสถานการณ์ปัจจุบันที่สถานะของชาติและอุดมการณ์รัฐชาติถูกท้าทายจากกระแสโลกาภิวัตน์ประกอบกับเงื่อนไขและกระแสการเรียกร้องที่เกิดขึ้นในประเด็นต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นประเด็นสิทธิชุมชน สิทธิมนุษยชน และการเมืองนิเวศ ที่เริ่มถูกนำมาพิจารณาความขัดแย้งระหว่างรัฐกับผู้ด้อยโอกาสในเวทีเศรษฐกิจ-การเมืองระดับข้ามชาติ กระแสเหล่านี้ยังได้เชื่อมโยงกับความเป็นชาติพันธุ์และการเปิดพื้นที่ทางสังคมเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการต่อรองต่อการครอบงำของรัฐชาติ บริบทเช่นนี้เองได้เปิดช่องให้กับชาวม้งแสดงปฏิกิริยาตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ดังกล่าว

จากผลการศึกษาพบว่า ในบริบทดังกล่าวปัจจุบันได้ทำให้ชาวม้งแสดงปฏิกิริยาต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ออกเป็น 2 ลักษณะ คือ การตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ ด้วยการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับรัฐและวาทกรรมครอบงำ

ลักษณะแรก การตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ โดยเฉพาะจากภาพลักษณ์ของฝิ่นที่เป็นยาเสพติด เป็นการตอบโต้ที่เกิดขึ้นใน 2 ระดับคือ ระดับชุมชน กับ ระดับปัจเจก

การตอบโต้ในระดับชุมชน ซึ่งถูกสะท้อนให้เห็นจาก วิถีคิดและวิถีปฏิบัติของหมอยาพื้นบ้านชาวม้ง ที่ทำการวิพากษ์วิจารณ์การแพทย์แผนใหม่และชุดวาทกรรมครอบงำ, การตั้งแพ่ง-การเพิกเฉยของชาวบ้านต่ออำนาจรัฐ ด้วยการยังคงปลูกฝิ่นและการดัดแปลงการปลูกฝิ่นในที่ลับตาในรูปแบบต่าง ๆ รวมถึงการยังคงใช้ฝิ่นเป็นยาของชาวบ้านในชุมชน และการตอบโต้แบบสุดท้ายคือ การตีความใหม่เรื่องฝิ่นกักขังของหมอยาพื้นบ้าน เพื่อสะท้อนความรู้สึกนึกคิดและทำความเข้าใจกับสถานการณ์อำนาจของตัวเองไปพร้อมๆ กับการสื่อสารเนื้อหาสาระเกี่ยวกับฝิ่นและพลังของฝิ่นที่ตกผลึกอยู่ในอุดมการณ์ชาวม้งออกมาให้ชาวม้งเข้าใจผ่านพิธีกรรมสำคัญของสังคม

การตอบโต้ในระดับปัจเจก ถูกแสดงให้เห็นจาก การประท้วงประท้วงของหญิงม้ายากจน ที่ประท้วงชีวิตด้วยการลักลอบขายฝิ่นเพื่อหาทางรอดในการเลี้ยงชีวิตตัวเองและครอบครัวไปพร้อมๆ กับ การปฏิเสธความเกรงกลัวต่ออำนาจรัฐ

ลักษณะที่สอง การปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับรัฐและวาทกรรมครอบงำนั้น เป็นการเลือกปรับเปลี่ยนกับภาพลักษณ์บางภาพที่กักขังอัตลักษณ์ของชาวม้งเอาไว้ คือ

ภาพลักษณ์ชาวม้งกับฝิ่นที่เป็นยาเสพติด ชาวม้งบ้านแทนธรรมเลือกปรับเปลี่ยนในระดับชุมชน ด้วยการ สร้างภาพ “ชุมชนปลอดยาเสพติด” ขึ้นเพื่อนำเสนอภาพลักษณ์ใหม่ทางการเมืองแล้วนำไปใช้ต่อรองกับรัฐ นอกจากนี้ยัง ปรับกฎเกณฑ์ทางสังคม-ชุมชน ด้วยการจำแนกวัตถุประสงค์ของการใช้ฝิ่นที่ใช้เป็นยากับการค้ากำไรออกจากกัน โดยพยายามรักษากฎเกณฑ์ทางสังคมที่อยู่บนพื้นฐานหลักการ คุณค่าและการใช้ประโยชน์ในทางวัฒนธรรมเอาไว้ รวมไปถึง การยัง จำแนกประเภทของยาเสพติด อย่างเช่น ยาบ้ากับฝิ่นออกจากกันอย่างชัดเจนอีกด้วย

ขณะที่การเลือกปรับเปลี่ยนต่อภาพลักษณ์ชาวม้งเขาทำลายป่าเกิดขึ้นใน ระดับชุมชน ในรูปแบบ การเจรจาต่อรองกับกลุ่มผู้ขัดแย้ง ดังเช่น เจ้าหน้าที่รัฐ กรมป่าไม้ และกลุ่มคนพื้นราบ โดยชาวม้งจะเลือกใช้วิธีการขอความช่วยเหลือจากทหารในฐานะพันธมิตรเก่า, การอ้างสิทธิของ “ผู้อาศัยอยู่ก่อน” กฎหมายประกาศบังคับใช้, การอ้างสิทธิการเป็น “ผู้พัฒนาชาติไทย” และการใช้ความคิดของรัฐเองมากล่าวอ้างหรือใช้เป็นข้อต่อรอง ได้แก่ การอ้างความเป็น “พื้นที่สีเขียว” ในการปลูกไม้ผลของชาวบ้านที่เทียบเท่าหรือไม่แตกต่างไปจากการปลูกป่าของกรมป่าไม้

ส่วนการปรับเปลี่ยนต่อภาพลักษณ์ความเป็นม้งด้านลบที่ทับซ้อนกันหลากหลายภาพ เกิดขึ้นใน ระดับกลุ่ม ที่เลือกปรับเปลี่ยนแตกต่างกัน ได้แก่ ลักษณะแรก คือ การเป็นผู้ประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจของชาวม้งที่มีฐานะ ใน กลุ่มวัยกลางคนและกลุ่มคนรุ่นใหม่ กับ ลักษณะที่สอง คือการเป็นผู้ประสบความสำเร็จทางการศึกษา - อาชีพการงานก้าวหน้าในกลุ่มชาวม้งคนรุ่นใหม่

โดยลักษณะแรก การเป็นผู้ประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจของชาวม้งที่มีฐานะในกลุ่มวัยกลางคนและกลุ่มคนรุ่นใหม่ นั้น เป็นการเลือกลงทุนทำสวนไม้ผล เช่น มะม่วง ส้ม ท้อ ลิ้นจี่ ลำไย ที่ชาวม้งในกลุ่มนี้ต่างได้คิดค้นเรียนรู้ทดลองปรับเปลี่ยนกับสถานการณ์รอบด้านมากขึ้น รวมไปถึงการกลับไปรื้อฟื้นและสร้างความหลากหลายของพันธุ์พืชใน “ไร่ถาวร” หรือไร่ในระบบการผลิตใหม่แบบสวนขึ้นเพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาหารภายใต้เงื่อนไขใหม่ของไร่ถาวร โดยใช้ความรู้ในระบบการผลิต

แบบเดิมผสมผสานกับความรู้ใหม่ทำการปรับผืนไรให้มีลักษณะผสมผสาน สร้างและปรับปรุงสายพันธุ์ใหม่ จัดวางผังปลูกพืชในไรข้าว ไรข้าวโพดและสวนไม้ผลให้มีพืชผักมากพอเลี้ยงชีวิตตลอดปี

อย่างไรก็ตาม การเป็นผู้ประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจของชาวม้งมักเกิดขึ้นในกลุ่มชาวม้งที่มีฐานะมากกว่ากลุ่มอื่นๆ ด้วยเพราะชาวม้งในกลุ่มที่มีฐานะจะมีทุนทางเศรษฐกิจมากกว่าชาวม้งฐานะปานกลางและชาวม้งยากจนเพราะการมีทุนทางเศรษฐกิจจะสมหมายถึงการมีเงินมาลงทุนขยายกิจการการเกษตร การทำสวนไม้ผล ซื้อปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ เพื่อเปิดโอกาสและทางเลือกให้กับตัวเองได้มากกว่า

ส่วนลักษณะที่สอง การเป็นผู้ประสบความสำเร็จทางการศึกษา - อาชีพการงานก้าวหน้าเกิดขึ้นใน กลุ่มชาวม้งคนรุ่นใหม่ ที่พ่อแม่มีทุนรอนสะสมมากพอได้ส่งลูกหลานเข้าเมืองเพื่อนำเงินสะสมเดิมไปเปิดร้านค้าขายของในเมืองใหญ่ หรือส่งไปเรียนหนังสือในระดับสูงๆ ตามระบบการศึกษาของรัฐเพื่อที่จบออกมาแล้วจะได้นำความรู้ไปประกอบอาชีพที่ก้าวหน้าในสังคมใหญ่

การที่ชาวม้งคนรุ่นใหม่เชื่อมโยงความเป็นม้งหรืออัตลักษณ์ของชาวม้งเข้ากับระบบการศึกษา ระบบเศรษฐกิจ การเมือง เพื่อทำให้ความเป็นม้งหมายถึงผู้มีการศึกษาหรือผู้รักความก้าวหน้าในการทำงานอาชีพเป็นความพยายามเชื่อมโยงความเป็นม้งเข้ากับบทบาทอื่นๆ ที่สังคมกว้างให้การยอมรับ โดยใช้บทบาทที่สังคมยอมรับเหล่านี้มานิยามอัตลักษณ์ตัวตนและความเป็นม้งขึ้นใหม่ในบริบทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐและโลกภายนอกจากประสบการณ์การเรียนรู้ของตน

7.1.3 เงื่อนไขของการตอบโต้และอัตลักษณ์อันหลากหลายของชาวม้ง

อย่างไรก็ตาม ปฏิกริยาที่ชาวม้งแสดงออกต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ โดยเฉพาะการตอบโต้มันได้เกิดความลักลั่นขัดแย้งในกลุ่มชาวม้ง โดยสะท้อนให้เห็นจากความล้มเหลวในกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมจากความทรงจำทางสังคมของชาวม้งจากผู้ใหญ่สู่เด็ก ด้วยสถานการณ์เช่นนี้ทำให้คนม้งรุ่นเก่ากับคนม้งรุ่นใหม่ในชุมชนม้งบ้านแทนธรรมมีความทรงจำเกี่ยวกับผืนแตกต่างกัน กล่าวคือ ภาพความทรงจำของคนม้งรุ่นเก่าเป็นภาพของการโยยหาชีวิตอันสมบูรณ์ที่พึงได้รับจากผืนและการเลือกดำเนินชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน กับ ภาพความทรงจำของชาวม้งคนรุ่นใหม่ที่มีความทรงจำต่อผืนในความพยายามปฏิเสธและหนีไปจากผืน เพราะภาพผืน คือ ภาพของยาเสพติดที่สังคมรังเกียจโดยมีอัตลักษณ์ชาวม้งถูกผูกติดเอาไว้

จากการศึกษาพบว่า ความลักลั่นขัดแย้งและความแตกต่างในการตอบโต้ของชาวม้งต่อกระบวนการกักขังเกิดขึ้นจากสองส่วนหลัก ๆ คือ ส่วนแรก เกิดจากประสบการณ์การเรียนรู้จากโลกภายนอกของชาวม้งที่แตกต่างกันทั้งในแง่ของความแตกต่างระหว่างกลุ่ม ชนชั้นและรุ่นวัย โดยชาวม้งในกลุ่มผู้มีฐานะระดับต่างๆ และในแต่ละรุ่นแต่ละวัยของสังคมม้งได้ทำให้เกิดความแตกต่างหลากหลายต่อการแสดงปฏิกิริยาตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์จากภาพลักษณ์ชุดนิยามความหมายและความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ที่เกิดขึ้น ขณะที่ ส่วนที่สอง เกิดจาก “ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์” ซึ่งเป็นการหลอมรวมความชอบธรรมของพลังทางเศรษฐกิจและการเมืองผ่านกลไกของรัฐ เช่น ระบบการศึกษา ระบบเศรษฐกิจ ชุดความรู้ จนกลายเป็น “อำนาจสัญลักษณ์” ที่รัฐและกลุ่มวัฒนธรรมครอบงำใช้กระทำต่อกลุ่มผู้ด้อยอำนาจอย่างชาวม้ง โดยรัฐสามารถสถาปนาอำนาจของตนลงไปในระดับจิตสำนึกของกลุ่มผู้ถูกครอบงำอย่างสังคมทั่วไปและชาวม้งได้สำเร็จ

ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์นี้ได้สร้างภาพตัวแทน นิยามความหมายซึ่งได้ปกปิดและบิดเบือนเอกลักษณ์บางอย่างด้วยการสร้างเอกลักษณ์อื่นขึ้นแทน อย่างเช่น การทำไร่ในระบบการผลิตดั้งเดิมของม้งถูกบิดเบือนความรู้ในเรื่องของความหลากหลายทางชีวภาพ ระบบการหมุนเวียนในการทำไร่ ระบบการจัดการแรงงาน การจัดการที่ดินและความรู้ท้องถิ่นด้วยชุดความรู้อื่นที่ว่า ไร่ในระบบการผลิตของชาวม้งเป็นการทำลายป่า ทรัพยากรธรรมชาติ การทำไร่ของชาวม้งจึงกลายเป็นสิ่งไม่ดี จำต้องเปลี่ยนระบบการผลิตตามที่รัฐนำเสนอจากแนวทางการพัฒนา หรือ ผืน ถูกปกปิดความรู้ในเรื่องของวัฒนธรรมการผลิต ความรู้พื้นบ้านในการรักษาพยาบาล ตลอดจนธุรกิจการเมืองเรื่องการค้าฝิ่นของรัฐด้วยชุดความรู้เรื่องฝิ่นกับยาเสพติด ผืนจึงกลายเป็นสิ่งไม่ดีที่จำต้องเปลี่ยนระบบการผลิตและวิถีชีวิตด้วยการพัฒนาของรัฐ

ดังนั้น เงื่อนไขสำคัญในการแสดงปฏิกิริยาตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ คือ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างอำนาจเชิงสัญลักษณ์ในฐานะโครงสร้าง ที่รัฐสถาปนาอำนาจของตนผ่านระบบการศึกษา เศรษฐกิจ การเมืองลงสู่ระดับจิตสำนึกของคนทั่วไปและโดยเฉพาะชาวม้งด้วย กับ ชาวม้งในฐานะที่เป็นมนุษย์ผู้กระทำ (Agency) ที่มีความแตกต่างหลากหลายจากประสบการณ์การเรียนรู้ รุ่นวัยและระดับฐานะที่แตกต่างกัน ทำให้ชาวม้งกลุ่มต่างๆ เลือกที่จะปรับเปลี่ยนหรือตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ด้วยภาพลักษณ์ต่างๆ ที่แตกต่างกันด้วย ดังเช่น ความแตกต่างหลากหลายระหว่างกลุ่มต่างๆ ในสังคมม้งที่เลือกปรับเปลี่ยนหรือยอมรับต่อภาพลักษณ์ฝิ่นที่เป็นยาเสพติด จากเงื่อนไขดังกล่าว ทำให้สามารถจำแนกกลุ่มต่างๆ ในสังคมชาวม้งได้ดังนี้

กลุ่มแรก ชาวเมืองกับความเป็นเมืองที่ยังถูกนิยามบนวิธีคิดผืนแบบเดิม ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่ม ชาวเมืองผู้ใหญ่วัยชรา ที่ผูกพันกับวัฒนธรรมความรู้เรื่องผืนมายาวนาน พวกเขาได้หล่อหลอมความเป็นเมืองกับผืนแบบเดิมเข้ามาเป็นอัตลักษณ์ของตน เมื่อภาพลักษณ์ผืนถูกทำให้กลายเป็นภาพด้านลบ ซึ่งแตกต่างไปจากประสบการณ์ความรู้เดิมบนฐานวิถีวัฒนธรรม ขณะที่ประสบการณ์จากภายนอกและความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ไม่สามารถหยั่งรากลึกลงในชาวเมืองกลุ่มนี้ ทำให้ชาวเมืองผู้ใหญ่วัยชราแสดงปฏิกิริยาตอบโต้อันหลากหลายในรูปแบบและวิถีปฏิบัติของหมอยาพื้นบ้าน หมอผีพื้นบ้าน หรือการเปรียบเปรยดินแดนผีกับชีวิตที่ไม่มั่นคงจากการไม่ได้ปลูกผืน เป็นต้น แต่สำหรับชาวเมืองกลุ่มนี้ การตกอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐได้ทำให้การจัดวางความสัมพันธ์ของพวกเขาไม่มีทางเลือกในการแสดงออกมากนัก แม้ว่า ชาวเมืองกลุ่มนี้จะเลือกทำการตอบโต้ แต่ก็ยังไม่สามารถปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐเพื่อต่อสู้ในนิยามความหมายผืนแบบเดิมได้

กลุ่มที่สอง ชาวเมืองกับนิยามความเมืองที่หนีไปจากผืน โดยส่วนใหญ่เป็น ชาวเมืองคนรุ่นใหม่ ที่เลือกยอมรับไปกับการสร้างความจริงของรัฐและนิยามความหมายของรัฐ เช่น การยอมรับว่าผืนเป็นยาเสพติด การยอมรับการพัฒนา ชาวเมืองคนรุ่นใหม่กลุ่มนี้ ในด้านหนึ่งผ่านกระบวนการถ่ายทอดวิถีวัฒนธรรมของชาวเมืองบนความลึกลับขัดแย้ง ส่วนอีกด้าน ชาวเมืองกลุ่มนี้ได้รับประสบการณ์การเรียนรู้จากโลกภายนอกผ่านระบบการศึกษา การออกไปจากระบบการผลิตแบบเดิม และความก้าวหน้าในการทำงานอาชีพใหม่ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้ทำให้ประสบการณ์และการเรียนรู้ของชาวเมืองรุ่นใหม่แตกต่างไปจากคนรุ่นเก่าก่อนอย่างสิ้นเชิง

การที่ชาวเมืองรุ่นใหม่ปฏิเสธตัวเองไปจากผืนในปัจจุบันเป็นเพียงต้องการยุติการเชื่อมโยงผืนกับอัตลักษณ์ชาวเมืองในรูปแบบเดิม แต่ไม่ได้หมายถึง การยุติความเมือง แต่ชาวเมืองรุ่นใหม่ได้สร้างและนิยามอัตลักษณ์ความเมืองขึ้นมาใหม่ในสถานการณ์อื่น จากประสบการณ์และการเรียนรู้ในโลกใหม่ๆ ของตน โดยเชื่อมโยงตัวเองเข้ากับระบบการศึกษา ระบบเศรษฐกิจ การเมือง เพื่อทำให้ความเมืองหมายถึงผู้มีการศึกษา ผู้ประสบความสำเร็จในทางเศรษฐกิจ ผู้รักความก้าวหน้าในอาชีพการงาน เพื่ออาศัยบทบาทอื่นๆ ที่สังคมให้การยอมรับนำมาสร้างและนิยามอัตลักษณ์ความเมืองขึ้นมาใหม่ในบริบทความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐจากประสบการณ์และการเรียนรู้ของตน

กลุ่มสุดท้าย ชาวเมืองกับการไม่นิยามความเมืองกับผืนในทางใดทางหนึ่ง โดยส่วนใหญ่เกิดขึ้นในกลุ่ม ชาวเมืองวัยกลางคน ที่มีประสบการณ์การเรียนรู้จากวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิมไปพร้อมๆ กับประสบการณ์การเรียนรู้จากโลกภายนอก กลุ่มนี้เลือกไม่ยอมรับและไม่ตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังอัต

ลักษณะของรัฐจากภาพลักษณ์ของผืนและยาเสพติด แม้ว่าพวกเขาจะเข้าไปมีประสบการณ์การเรียนรู้ในระบบการศึกษา การงานอาชีพ รับรู้ความหมายผืนกับภาพลักษณ์ยาเสพติด แต่ประสบการณ์การเรียนรู้จากพ่อแม่และวัยเด็กที่เติบโตมากับวัฒนธรรมผืน ทำให้คนกลุ่มนี้เลือกที่จะไม่ยอมรับนิยามความเป็นมั่งกับผืนจากรัฐ แต่ก็ไม่ได้ตอบโต้ในขณะเดียวกัน ในแง่นี้ อาจด้วยเหตุผลที่ว่า ประสบการณ์การเรียนรู้ของชาวม้งกลุ่มนี้ได้ผ่านประวัติศาสตร์ของการต่อสู้และการต่อรองกับรัฐมายาวนาน และการเริ่มปรับเปลี่ยนตัวเองในทางเศรษฐกิจ กลุ่มนี้ไม่ได้ถูกรอรับจากอำนาจเชิงสัญลักษณ์ที่รัฐสร้างขึ้นมากนัก แต่ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจผ่านประวัติศาสตร์ระหว่างชาวม้ง กลุ่มนี้กับรัฐกลับได้ทำให้ชาวม้งกลุ่มนี้เลือกเข้าเป็นสมาชิก “ชุมชนในจินตนาการของรัฐ” ในบางด้าน เช่น การยอมรับการพัฒนาขณะที่ปรับกฎเกณฑ์ทางสังคมเกี่ยวกับผืน สร้างภาพลักษณ์ใหม่ของชุมชนให้เป็นชุมชนปลอดยาเสพติดไปพร้อมๆ กับการรักษากฎเกณฑ์ประเพณีบางด้าน

7.1.4 พลวัตความหลากหลายและซับซ้อนของ “อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์”

จากผลการศึกษา ยังได้แสดงให้เห็นถึงนัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับประเด็น “อัตลักษณ์” ความเป็นชาติพันธุ์ 2 ประเด็นคือ

ประเด็นแรก อัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์หาได้ถูกผูกขาดโดยกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ไม่ว่า จะเป็นชาวม้งรุ่นเก่า ชาวม้งรุ่นใหม่ ชาวม้งกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือแม้แต่วัฒนธรรมครอบงำให้มีนิยามความหมายของอัตลักษณ์เป็นแบบเดียวเสมอไป แต่ “อัตลักษณ์” ของความเป็นชาติพันธุ์ กลับเป็นการสร้างขึ้น และสามารถถูกสร้างขึ้นใหม่ให้มีความหลากหลายและซับซ้อน มีความเคลื่อนไหว และเปลี่ยนผ่านเพื่อใช้เป็นยุทธวิธีในการต่อรองและนำเสนอตัวเองที่ปรับเปลี่ยนไปตามเงื่อนไข สถานการณ์และผลประโยชน์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง

ประเด็นที่สอง อัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ไม่อาจถูกมองเป็นหนึ่งเดียวของกลุ่มชนนั้นได้อีกต่อไป เช่น ความเป็นม้ง ความเป็นไทลื้อ ที่ถูกกำหนดอัตลักษณ์เป็นหนึ่งเดียวแบบ “ชนเผ่า” ดังเดิมรูปแบบเฉพาะเจาะจง แต่อัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ภายในกลุ่มชนนั้นๆ กลับมีความหลากหลาย และซับซ้อนที่ขึ้นอยู่กับการปฏิสัมพันธ์ระหว่างความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ในฐานะโครงสร้างที่ครอบงำกับผู้กระทำในฐานะที่เป็นมนุษย์ (Agency) ทั้งในระดับปัจเจกและชุมชนที่มีความแตกต่างหลากหลายในแง่ของประสบการณ์การเรียนรู้ ความแตกต่างหลากหลายในแง่ชนชั้นฐานะและรุ่นวัย ทำให้การเลือก

ยอมรับและแสดงอัตลักษณ์ของตนแตกต่างหลากหลายไปด้วยตามเงื่อนไข สภาวะการณ์และผลประโยชน์ของกลุ่มคนต่างๆ ภายในกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ

ดังนั้น การมองพลวัตความหลากหลายและซับซ้อนในแง่ของประสบการณ์การเรียนรู้ ชนชั้น รุ่นวัยที่มีความแตกต่างของกลุ่มคนภายในกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ จะทำให้เห็นยุทธวิธีในการต่อรองและการเลือกตอบโต้ที่สะท้อนชีวิตอันหลากหลายซับซ้อนมากขึ้นของชาวม้ง เพื่อแสดงอัตลักษณ์ที่มีความหลากหลายและซับซ้อนมากขึ้นในความเป็นชาติพันธุ์ด้วย การมองอัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ที่มีพลวัตความหลากหลายและความซับซ้อนจะช่วยให้มองเห็นการสร้างและการผลิตใหม่ซึ่งอัตลักษณ์ทางสังคมของกลุ่มคนต่างๆ อันหลากหลายภายในสังคมและจะแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของการเปลี่ยนแปลงในชีวิตผู้คนนี้อาจช่วยเสริมให้อัตลักษณ์เดิมมั่นคงขึ้นหรืออาจนำไปสู่การนำเสนออัตลักษณ์ใหม่ๆ ได้อย่างต่อเนื่อง

7.2 ข้อค้นพบในทางทฤษฎี

จากการศึกษา ได้ค้นพบแง่มุมทางทฤษฎี ใน 3 ประเด็นดังนี้

ประเด็นแรก ความเป็นชายขอบ (Marginality) ซึ่งในงานศึกษาชิ้นนี้มองความเป็นชายขอบสอดคล้องกับงานศึกษาของสุริชัย หวันแก้ว (2543) ที่วิเคราะห์กระบวนการทำให้เป็นชายขอบในมุมมองความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มผู้มีอำนาจกับกลุ่มผู้ด้อยอำนาจในสังคมไทย

ในแง่นี้ ความเป็นชายขอบของชาวม้งจึงเกิดขึ้นจากการที่ชาวม้งถูกสร้างภาพลบ ประทับตราเหมารวมว่าเป็นตัวการร้ายที่ทำให้เกิดปัญหายาเสพติดในสังคมไทยและต่อเนื่องไปจนถึงการสร้างภาพลบว่าเป็นผู้ทำลายความมั่นคงของชาติและก่อการทำลายป่า โดยละเลยที่จะพิจารณามิติอื่นๆ ในทางประวัติศาสตร์ ทั้ง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐและมิติทางสังคมวัฒนธรรมของชาวม้ง

การสร้างภาพด้านลบแก่ชาวม้งที่มีลักษณะการตีตราประณามว่าเป็นผู้ต่ำต้อยทางศีลธรรมในสังคมดังกล่าว ในด้านหนึ่งได้สร้างความเข้าใจผิด สร้างให้เกิดความแตกต่างและเกิดความเสื่อมเสียขึ้น ทำให้คนในสังคมทั่วไปรู้สึกชาวม้งเป็นคนไม่ดี กระทำผิดศีลธรรม แต่อีกด้านหนึ่งมันได้กลายเป็นภาพตัวแทนว่าด้วยความเป็นคนอื่นให้เกิดขึ้นแก่ชาวม้ง ซึ่งภาพเหล่านี้เองที่ได้สร้างความชอบธรรมให้แก่รัฐในการจัดการเปลี่ยนแปลงชีวิตของชาวม้งในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น การเปลี่ยนระบบการผลิต การอพยพโยกย้ายลงจากดอย เป็นต้น ซึ่งจากผลพวงของนโยบายและมาตรการในการจัดการปัญหาต่างๆ ของรัฐ ได้ทำให้เกิดกระบวนการสร้างความเป็นชายขอบขึ้น ทำให้เกิดการกีดกันสิทธิ ทำ

ให้ไร้ซึ่งเสรีภาพและความเสมอภาคในการจัดการชีวิตและชุมชนตนเองของชาวม้ง และนำไปสู่ความไม่เป็นธรรมและเกิดความไม่เท่าเทียมกันขึ้นในสังคม

ความเป็นชายขอบในแง่นี้ จึงเป็นเหมือนกับ "ภาวะที่ถูกกระทำ" โดยการสร้างภาพด้านลบและนิยามความหมายที่กีดกันกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อยออกไปจากกลุ่มคนส่วนใหญ่ สร้างความด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจและอำนาจให้เกิดในคนกลุ่มน้อยโดยผ่านการสร้างภาพ "ความเป็นอื่น" (the otherness) ให้เกิดขึ้นแก่ชาวม้ง

ประเด็นที่สอง ความคิดเรื่องการกักขัง แม้ว่าในงานศึกษาชิ้นนี้ได้ปรับแนวคิดการกักขัง (Strategy of Containment) ของ Jameson (1981) มาใช้ในการวิเคราะห์กระบวนการกักขังอัตลักษณ์แต่งานศึกษาชิ้นนี้ได้ขยายลักษณะของกระบวนการกักขังออกไปจากที่ Jameson เสนอในการวิเคราะห์เนื้อหาในงานวรรณกรรม คือ กระบวนการกักขังสามารถเกิดขึ้นได้จากการสร้างภาพตัวตนและนิยามความหมายชาวม้งในทางลบเพื่อสร้างภาพความเป็นคนอื่นของชาวม้งให้เกิดขึ้น แล้วจากนั้นถูกปฏิบัติกรอยู่ในชุด "ปฏิบัติการทางภาษา" (Discursive Practices) ที่มีการสร้างชุดความรู้และมีอาชีพขึ้นเพื่อกักขังอัตลักษณ์ชาวม้งเอาไว้

ประเด็นที่สาม ความคิดเรื่องการตอบโต้ จากงานศึกษาชิ้นนี้ได้พบรูปแบบของการตอบโต้ที่สอดคล้องกับแนวคิดของ James C. Scott (1985, 1990) ว่าด้วยเรื่องการต่อต้านอย่างแอบแฝง (Hidden Transcript) จากรูปแบบของการดื้อแพ่งเพิกเฉยของชาวบ้านในการใช้ผืนเป็นยา และการปฏิเสธอำนาจรัฐของหญิงม้งยากจนด้วยการประท้วงประท้วง

อย่างไรก็ตาม งานศึกษาชิ้นนี้ ได้ขยายแง่มุมของการตอบโต้ออกไป โดยพยายามชี้ให้เห็นแง่มุมรูปแบบการตอบโต้ที่มีความแตกต่างหลากหลายและมีเงื่อนไขของการตอบโต้ที่ขึ้นอยู่กับกลุ่มต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ชนชั้น และรุ่นวัย ตลอดจนประสบการณ์ที่แตกต่างกัน ซึ่งทำให้เห็นว่า รูปแบบของการตอบโต้จำเป็นต้องพิจารณาพลวัต ความหลากหลาย และความซับซ้อน (Dynamism, Diversity and Complexity) ของกลุ่มคนต่างๆ และในระดับต่างๆ ที่จะทำการเลือกรูปแบบของการตอบโต้ที่แตกต่างกันไปด้วย

7.3 ข้อค้นพบในการพัฒนาสังคม

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนชาวม้งบ้านแท่นธรรม เป็นหนึ่งในชุมชนแห่งการเรียนรู้บนภูเขา (Learning Community) ที่สร้างความเป็นชุมชนและวัฒนธรรมขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ทางการผลิต

ระหว่างมนุษย์และสภาพแวดล้อมภายนอกผ่านกระบวนการทำความเข้าใจและเรียนรู้จนกลั่นกรองออกมาเป็นความรู้ ความคิด วิถีมองโลกและชีวิตบนพื้นฐานของศีลธรรมและโลกทัศน์แห่งการแบ่งปันที่สะท้อนให้เห็นจากการสร้างกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ การปรับประยุกต์ระบบการผลิต และการจัดการทรัพยากรที่จำเป็นต่อการผลิต ไม่ว่าในเรื่อง การจัดการทรัพยากรพันธุกรรมที่สร้างความหลากหลายของพันธุ์พืชผักในระบบการผลิตในไร่ข้าว ไร่ฝิ่นและไร่ข้าวโพด เพื่อความมั่นคงด้านอาหารและการยังชีพบนภูเขา ตลอดจนการสร้างและปรับระบบการจัดการทรัพยากร การจัดการป่าต้นน้ำ การสร้างและบำรุงรักษาระบบน้ำ การจัดการที่ดิน แรงงาน การตัดฟันโค่นเผาในการทำไร่ ความจำเป็นในการจัดการทรัพยากรทำให้กระบวนการเรียนรู้หรือภูมิปัญญาของชาวม้งยังเชื่อมโยงไปถึงระบบความเชื่อและพิธีกรรมซึ่งเป็นพื้นฐานของการใช้อำนาจในชุมชนเพื่อออกกฎระเบียบ เป็นต้น

ในช่วง 40 ปีของนโยบายการพัฒนาที่ผ่านมา ชุมชนแห่งการเรียนรู้บ้านแทนธรรมซึ่งได้รับผลกระทบจากการพัฒนาได้ทำการปรับเปลี่ยนเรียนรู้กับปัญหาต่างๆ ที่เริ่มเข้ามาจนเกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนอย่างกว้างขวาง โดยในด้านหนึ่งเกิดความสูญเสียทั้งการรักษาทรัพยากร ความหลากหลายของพันธุ์พืชและช่องว่างระหว่างชนชั้นจนนำไปสู่ปัญหาทางสังคมอื่นๆ ตามมา ขณะที่อีกด้านชุมชนแห่งการเรียนรู้บ้านแทนธรรมก็พยายามปรับประยุกต์แก้ไขทดแทนเพื่อเผชิญหน้ากับปัญหาที่เกิดขึ้น โดยในแง่เศรษฐกิจ เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต การเน้นสวนผลไม้ พืชระยะสั้นและเร่งผลผลิตพืชเพื่อขาย รวมทั้งการเปลี่ยนวิถีคิดที่เริ่มตั้งอยู่บนผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคล ขณะที่ชุมชนพยายามแก้ไขปัญหาด้วยการสร้างความหลากหลายด้วยการปลูกพืชผักในไร่ถาวรเพื่อสร้างหลักประกันด้านอาหาร ในแง่สิ่งแวดล้อม ปัจจัยการผลิตจากทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ ป่าเริ่มร่อยหรอลง การใช้ที่ดินเพื่อปลูกพืชไร่ ทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ ส่งผลให้ชาวบ้านต้องเพิ่มคุณภาพดินด้วยปุ๋ยและสารเคมี กลายเป็นวัฏจักรของปัญหาสิ่งแวดล้อม ขณะที่อีกด้านก็มีความพยายามของชุมชนที่จะปรับให้ตัวเองมีทางออกอื่นๆ เช่น การคัดเลือกพืชเพื่อปลูกที่จะไม่เลือกปลูกกะหล่ำมากเกินไป เพราะมีแมลงรบกวนหรือปลูกพืชสลับสับเปลี่ยนกัน และในแง่ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ปัจจุบันเกิดความแตกต่างทางชนชั้นในชุมชนมากขึ้น โดยเริ่มปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์และวิถีคิดไปตามกระบวนการพัฒนาด้วย เช่น ค่านิยมในการสะสมความเจริญทางวัตถุ วิถีคิดเรื่องผลประโยชน์ของปัจเจกเป็นที่ตั้ง ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคม ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวม้งบ้านแทนธรรมไม่ได้รับความสำคัญและเริ่มเสื่อมคลายลง ขณะที่ในบางด้านชาวม้งบ้านแทนธรรมได้พยายามปรับเปลี่ยนระบบวัฒนธรรมที่ยึดโยง

อยู่กับคุณค่าบางคุณค่า เช่น การแบ่งปันและช่วยเหลือกันภายในระบบเครือญาติ การสนับสนุนคนยากจนที่ขยันทำงาน

อย่างไรก็ตาม แม้ว่า จะมีความพยายามในการปรับเปลี่ยนเรียนรู้ ดัดแปลงแก้ไขตัวเองเพื่อเผชิญหน้ากับปัญหาจากกระบวนการพัฒนา แต่ในสถานการณ์ที่กระบวนการพัฒนาได้ทำให้ชาวม้งบ้านแทนธรรมต้องพึ่งพาคนอื่น ๆ มากขึ้น ทั้งจากระบบตลาด เทคโนโลยี ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยและสิ่งอื่นๆ จากภายนอก สิ่งเหล่านี้ได้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชุมชนแห่งการเรียนรู้บ้านแทนธรรมเริ่มมีศักยภาพในการเรียนรู้ที่น้อยลง เพราะเริ่มไม่สามารถกำหนดอนาคตของตนเองและสร้างความมั่นคงให้กับชีวิตของตนเองได้เช่นในอดีต และด้วยเงื่อนไขดังกล่าวอาจนำไปสู่ความเป็นชุมชนที่อ่อนแอลงทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมในอนาคต

นอกจากนี้ จากผลจากการศึกษา ยังพบว่า นโยบายการผสมกลมกลืนของรัฐบาลตลอดจนแนวทางการพัฒนาที่ผ่านมายังตอกย้ำให้คนในสังคมไทยมอง “กลุ่มชาติพันธุ์” ต่างๆ ว่าเป็น “คนอื่น” เช่น ชาวม้งถูกมองว่าเป็นคนไม่ดี เพราะเป็นตัวการสร้างความเสียหายเสพติด ทำลายป่า ทั้งๆ ที่กลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายกลุ่มมีประวัติความเป็นมายาวนานและเกี่ยวข้องกับพัฒนาการของสังคมไทยอย่างแนบแน่น แต่สังคมไทยได้เลือกจำภาพในด้านลบและเต็มไปด้วย “อคติทางชาติพันธุ์” ที่มองคนเหล่านี้จากสภาพภายนอกเพียงผิวเผินว่าเป็น “ชนเผ่า” ล้าหลัง ไม่รู้หนังสือ สกปรก หรือหยิบปรากฎการณืบางอย่างไปกล่าวโทษชนบนที่สูงว่าเป็นตัวการตัดไม้ทำลายป่า ทำลายต้นน้ำหรือค้ายาเสพติดโดยเพิกเฉยต่อความซับซ้อนของปัญหาที่เกิดขึ้น

อคติทางชาติพันธุ์ดังกล่าวได้รับการตอกย้ำในกระบวนการสร้างรัฐชาติไทยตามอุดมการณ์ชาตินิยมในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งได้กลายเป็นแหล่งบ่มเพาะวิธีคิดแบบอำนาจนิยมและการรวมศูนย์อำนาจของรัฐไทยโดยปฏิเสธความหลากหลายทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เกิดขึ้นมาก่อนหน้านั้น

ในอดีตที่ผ่านมา แรงกดดันจากวาทกรรมยาเสพติดจากตะวันตกและปัญหาคอมมิวนิสต์บนที่สูงบนวิธีคิดของรัฐเรื่องความมั่นคงแห่งชาติ ได้ทำให้รัฐบาลในสมัยนั้นเคลือบแคลงสงสัยต่อชาวม้งและกลุ่มชนบนที่สูงโดยเชื่อมโยงความมั่นคงแห่งชาติ กับความแตกต่างทางวัฒนธรรมและความห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจและการควบคุม ทำให้รัฐหันมาให้ความสนใจชนบนที่สูงมากขึ้น ทศนคติเช่นนี้ทำให้รัฐบาลกำหนดนโยบายและมาตรการต่าง ๆ ต่อชาวม้งและชนบนที่สูงโดยเน้นนโยบายการผสมกลมกลืนเพื่อทำให้ชนบนที่สูง “เหมือน” คนส่วนใหญ่ของประเทศ เน้นการพัฒนาและ

สงเคราะห์กลุ่มชนบนที่สูงเพิ่มขึ้นตามแนวทางการพัฒนาบนความทันสมัยที่รัฐรับมาจากตะวันตก ด้วยการใช้นโยบายและการครอบงำทางวัฒนธรรมผ่านกลไกของรัฐดังกล่าว ทำให้กลุ่มชนบนที่สูงบางกลุ่มกลายเป็นคนชายขอบ คนไร้สัญชาติ ถูกกีดกันสิทธิและถูกเลือกปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม

ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงมีข้อเสนอที่ว่า

1. ในประเด็น "ชุมชนแห่งการเรียนรู้" นั้น ประการแรก การพัฒนาสังคมจำเป็นต้องยอมรับในความรู้ของชาวบ้านว่า เป็นความรู้อีกประเภทหนึ่ง ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการทำความเข้าใจชีวิตของชาวบ้านในปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและเงื่อนไขแวดล้อมภายนอก และเมื่อต้องเผชิญหน้ากับปัญหา ก็สามารถปรับประยุกต์ ดัดแปลง แก้ไขความรู้เหล่านั้นได้ ดังเช่น สิ่งสะท้อนให้เห็นจากข้อมูลของชุมชนบ้านแทนธรรม ไม่ว่า ความรู้ในการสร้างระบบการจัดการทรัพยากร ระบบการผลิต และการปรับประยุกต์ ดัดแปลงแก้ไขเมื่อเผชิญหน้ากับปัญหาอย่างการเปลี่ยนนโยบายการปลูกฝิ่น หรือแม้กระทั่งนโยบายการพัฒนา เป็นต้น

ประการที่สอง การพัฒนาสังคมจำเป็นต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนแห่งการเรียนรู้มีศักยภาพในการเรียนรู้เพิ่มขึ้น ด้วยการสร้างความมั่นคง สร้างหลักประกันในชีวิตที่ทำให้ชาวบ้านสามารถกำหนดชะตาชีวิตของตนเองและพึ่งพิงตัวเองได้มากกว่าที่จะต้องหันไปพึ่งพารัฐและปัจจัยจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการพึ่งพาเงินทุน ระบบตลาด เทคโนโลยี ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยและสิ่งอื่นๆ ดังเช่น กรณีที่ชาวบ้านแทนธรรมได้พยายามสร้างความหลากหลายของพืชพันธุ์ในไร่อาวรเพื่อสร้างหลักประกันในอาหารหรือการลดการใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลงด้วยการเลือกพืชที่ปลูก หรือการเปลี่ยนพื้นที่ปลูก เป็นต้น กรณีตัวอย่างเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าชุมชนแห่งการเรียนรู้ได้พยายามดัดแปลงแก้ไขและประยุกต์ใช้ความรู้ใหม่ๆ เข้ากับความรู้พื้นบ้านดั้งเดิม การเปิดโอกาสให้ชุมชนมีศักยภาพในการเรียนรู้เพิ่มขึ้น การให้การสนับสนุนปัจจัยภายนอกบนฐานการยอมรับความรู้ดั้งเดิมและการสร้างหลักประกันในชีวิตบนพื้นฐานของความเป็นธรรมและความเท่าเทียมจะทำให้ชาวบ้านสามารถพัฒนาตัวเองไปได้ท่ามกลางสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

2. ในประเด็น "อดีตทางชาติพันธุ์" การพัฒนาสังคมจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหลีกเลี่ยงการครอบงำและการผูกขาดการตีความทางวัฒนธรรม แต่ควรทำความเข้าใจในกลุ่มชนบนที่สูงที่มีความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม ยอมรับในมิติทางวัฒนธรรมและความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นตลอดจนศักยภาพของชุมชนเพื่อการพัฒนาที่เคารพในอัตลักษณ์ ศักดิ์ศรีและวัฒนธรรมอันหลากหลายของกลุ่มคนต่างๆ ในสังคมไทย

3.การพัฒนาสังคมควรหลีกเลี่ยงการกลืนกลาย (Assimilation) เพื่อสร้างวัฒนธรรมชาติแบบเดียวที่ตายตัวและหยุดนิ่ง แต่ควรสนับสนุนให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม (Hybridity) (Lavie & Swedenburg, 1996) อันหลากหลายให้เกิดเป็นวัฒนธรรมแห่งชาติสังคม โดยยอมรับในสิทธิ ความรู้วัฒนธรรมและการมีตัวตนของกลุ่มชนต่างๆ เพื่อให้กลุ่มคนอันหลากหลายในสังคมไทยรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของวัฒนธรรมของตัวเองอันจะนำไปสู่การสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ความหลากหลายทางวัฒนธรรมในลักษณะดังกล่าวจะเป็นพื้นฐานสำคัญของความเข้มแข็งและความมั่นคงของประเทศชาติต่อไปในอนาคต